

SZEMLE

A MAGYAR SAJTÓ TÖRTÉNETE I. 1705–1848.

Az újabb akadémiai kézikönyv első kötetét további három kötet fogja követni. Céljuk, hogy bemutassák egy sajátos és fontos intézményrendszer eddig feltárt hazai történetét és kimutassák a további kutatásokat igénylő kérdéseket. A magyar sajtótörténet összefoglaló feldolgozása egyúttal egy leendő magyar művelődéstörténeti kézikönyv előkészítésének jelentős állomása is.

Az elmúlt század során számos sajtótörténeti feldolgozás, sőt néhány összefoglalás is született (Ferenczy, Dezsényi–Nemes), a Magyar Könyvszemle megindulása óta egyik fő feladatának tekinti a sajtótörténeti kutatások eredményeinek publikálását, és több kutató, működésének olykor egész idején át is, kitartott a sajtótörténet vizsgálata mellett. Mégsem lett önálló szakterület mindeddig a sajtótörténetírás, művelőt alkalom és szükség toborozta; így nagyrészt történészek és irodalomtörténészek kutatási területe maradt máig is. E régen kialakult tudományágak szempontjainak, módszereinek uralma és időnként egymással történő összeütközése értékes eredményeket szülhetett ugyan – mégis szerencsésebb lenne, ha önelvű művelődéstörténet részeként születhetnének a sajtótörténeti feldolgozások. Tudományos igényű művelődéstörténetírásunk azonban szintén csak most kezd kialakulni; e megjegyzés tehát csak kívánságot jelez anélkül, hogy teljesülését számonkérné.

A kötet túlnyomó többsége három szerző műve: az irodalomtörténész indíttatású sajtótörténész, az egész kötetet is szerkesztő Kókay György, az irodalomtörténész Fenyő Istváné és a történész Kosáry Domokosé. Kókay György írta a magyarországi sajtó kialakulását és

*Szerk. Kókay György. Írta: Fenyő István, Kókay György, Kosáry Domokos stb. Kiad. az MTA Irodalomtudományi Intézete és a MUOSZ. Akadémia, 1979.

18. századi történetét ismertető részt, Fenyő István a 19. század első felének irodalmi és tudományos sajtóját bemutató fejezeteket, Kosáry Domokos pedig a reformkor politikai sajtóját ismertető részeket. Kiseb reformkori fejezetek T. Erdélyi Ilona és Ugrin Aranka írásai.

Az 1848 előtti magyarországi sajtó történetének megírásához számos korábbi rész kutatás állt rendelkezésre, ezek értékesítése mind-egyik szerzőt jellemzi, akárcsak az összehasonlító szempont érvényesítése is. Kellőképp hangsúlyos az európai sajtó, az egyes lapok, folyóiratok külföldi mintaképei – mégha többnyire inkább említés erejéig is, mintsem a mélyebb, funkcióbeli és tartalmi összefüggések, illetve különbségek elemzéséig –, sőt rendszertelen formában ugyan, de a közép-európai sajtóháttér is fel-fel villan. Természetesen közös mindegyik szerzőnél az elemzett lapok, folyóiratok működési körülményeinek, feltételeinek lehető legteljesebb ismertetése is. E rokon jegyeken kívül azonban határozottan különbözik egymástól az egyes szerzők munkamódszere.

Kókay György fejezeteit elsősorban megbízható adatgazdagság, a szövegbe szőtt számos, néha túlzott hivatkozás és leíró jelleg jellemzi. A különféle kapcsolatokat, hatásokat általában egy-egy név megemlékezésével érzékeltette, nem pedig tartalmi megnevezéssel világította meg a szerző. Az egyes sajtótermékek bemutatását leginkább a program és a megvalósulás összevetése köré csoportosította, s inkább általános leírásra törekedett; a többi szerzőnél ritkábban emelt ki és ismertetett egy-egy cikket, kritikát, tanulmányt. Kár, hogy – eltérően a többiektől – a fejezeteiben szereplő szerkesztők, írók bemutatásánál mellőzte a születési és halálozási dátumokat.

Fenyő István fejezetei elbeszélő jellegűek; előadását olykor még anekdotákkal is tudta színezni. Általában inkább választott két módszer között és nem egyesítette őket, viszont mindkettővel markánsan jellemezte: vagy fő témakörök tükrében mutatta be lapjait vagy fennállásukban korszakokat különböztetett meg, s ezeket elemezte.

Gyakran nélkülözött történetírói módszerrel élt Kosáry Domokos: eleven és szellemes, lebilincselő eseménytörténetet nyújtott az ezt lehetővé tevő fejezetekben. A kötet egyéb részeiben esetleges és túl vázlatos történelmi-művelődéstörténeti adalékok helyett a kort összefoglalóan bemutató fejezeteket is megírta. Nemcsak szerkesztők, írók, politikusok jól jellemzett portréit, lapok tartalmi jellegű, összehasonlító és egyénített elemzését kapjuk meg tőle, hanem a reformkor több elemében újszerű ábrázolását, politikai harcainak izgalmát is. Ítéletei higgadtak, érvelők és nem értékelő jelzőkkel minősítők; a harcba keveredő politikusok-szerkesztők magatartását és elveit magyarázza, abszolút igazságok és tévutak helyett részigazságokat és -tévedéseket mutat be

egy-egy személy működésében. Az ő fejezeteiben találjuk meg a lapok olvasóközönségének társadalom- és művelődéstörténeti jelentőségű elemzését és az újságírói pálya kialakulásának körvonalazását is.

A magyar sajtó történetének első kötete a hírlap- és folyóiratirodalom európai és hazai kialakulását bemutató bevezető fejezet után négy periódusba sorolja az 1848-ig megjelenő hazai sajtótermékeket. Az első korszak a 18. század sajtóját, a második a jakobinus mozgalom bukása utáni periodikus irodalmat, a következő az 1832-vel kezdett reformkor sajtóját, az utolsó pedig az 1840-es évek folyóirat- és hírlap-irodalmát tárgyalja. Előre haladva az időben, egyre határozottabban körvonalazódik, illetve szűkül a feldolgozási terület. A 18. századból még nyelvtől és témakörtől függetlenül minden hazai sajtótermékkel azonos mértékig foglalkozik a kötet, a reformkorból azonban már a politikai és az irodalmi sajtó a legfontosabb számára. Itt szűkebb, de a fontosságuknak még megfelelő helyet kaptak a divatlapok, a tudományos és az ismeretterjesztő sajtó; a német nyelvű hírlapok és folyóiratok viszont egyetlen rövid fejezetre korlátozódtak.

A publicisztika fogalmát az első fejezet határozza meg hozzávetőlegesen („az aktuális tartalommal rendelkező, nyilvánosságnak szánt emberi kommunikáció és meggyőzés”). Ezután azonban a tárgykör teoretikus igényű történelmi körülhatárolása helyett a kifejlődési folyamat pusztá leírását választja. Ennek a módszernek a kötet szerkezetére vonatkozó következményei vannak. A sajátos jelenségek – mint például a Mercurius Hungaricus vagy az Országgyűlési Tudósítások és a Törvényhatósági Tudósítások – indokolatlan természetességgel illeszkednek a többi olyan lap és folyóirat sorába, melyek egyetemes sajtótörténeti kritériumok alapján is egyértelműen a sajtó körébe tartoznak. Holott az első „lap” szabálytalan időközökben elkészült diplomáciai tájékoztató volt, az utóbbi kettő pedig kéziratossága és kizárólagos témaköre miatt vethet fel műfaji problémákat, illetve igényelné a sajtófogalom történelmi és helyi meghatározottságának általánosító vizsgálatát is.

A korszakokat jellemző összefoglaló fejezetek rendszeres beillesztése fűzhette volna szerves egységbe a kötetben néha önállónak tűnő tanulmányokat. E fejezeteknek kellett volna megrajzolniuk a sajtótörténeti változások, a fejlődés tendenciájának képét, sőt ezek által válhatott volna a kötet az irodalomtörténeti és politikátörténeti szempontú sajtótörténet helyett a sajtó intézményének történetévé, bemutatva a társadalmi igények, a szerkesztői elképzelések és adott technikai, műfaji, személyi és cenzúrafeltételek viszonyát, összefüggéseit, egymásra hatásukat. Minderről és a hozzájuk kapcsolódó kérdésekről általában szóltak ugyan az egyes fejezetek, csakhogy a szétszórt anyag összefoglalása,

rendszerezése maradt el, vagyis a sajtótörténetet a művelődéstörténetbe bekapcsoló láncszem hiányzik.

Az átfogó koncepcióra a részletező tartalomjegyzék sem utal: a tárgyilagos címek uralkodnak benne, az orientáló, egyénítő megnevezésekkel ritkán találkozhatunk, ezért grammatikailag is, tartalmilag is állandó ismétlések jellemzik (például majdnem minden lapnál: „XY, a szerkesztő” vagy „Az N lap XY szerkesztése idején” stb.).

Ugyancsak indoklásra szorult volna az egyes laptípusok sorrendje a periódusokon belül, miután a jelen formában nem értetődik magától a változó sorrend (vagy értékrend?). Ha az 1832–1840 közötti korszakon belül az élen áll a megszülető politikai sajtó, akkor teljességgel érthetetlen, hogy éppen az 1840-es években miért kerül az utolsó helyre, holott jelentősége akkor nőtt minden más laptípus fölé.

A nyomdatechnikai kérdések és a reformkortól megjelenő illusztrációk – és kottamellékletek – szerepének, jellegének rövid vizsgálatát ugyancsak az összefoglaló fejezetek lettek volna hivatottak elvégezni. A technikáról még csak esett néhány szó, a divatlapok mellékleteiről vagy a címlapképekről azonban még az sem hangzott el, hogy eredetiek vagy átvételek voltak-e. Pedig ízlésnevelő, polgárisító funkciójuk, az általuk közvetített mintaképek s végül tényleges hatásuk legalább rövid értékelést igényelt volna.

E néhány hiányzó szemponttal azonos súlyú hiány pár lap, folyóirat pusztá megemlézése illetve említetlenül hagyása. A politikai és az irodalmi sajtó termékei teljes sort képeznek a kötetben, bárha arányaik között akad vitatható is – nem így azonban a 18–19. századforduló „vegyes” lapjai. A kor – Dezsényi szerint legnépszerűbb – hosszú ideig fennálló folyóirata, a Sokféle (1791–1801) csak említés erejéig szerepel, Pethe Ferenc nagyjelentőségű, első gazdasági lapjai, a Magyar Ujság–Gazdaságot Tzélező Ujság – Vizsgálódó Magyar Gazda összesen 17 sort kaptak, későbbi folytatásuk, a Nemzeti Gazda (1814–1818) pedig már név szerint sem szerepel, akárcsak a Mezei Gazdák Barátja (1824–1831) vagy a vitathatóan önálló – valószínűleg németből magyarított –, de első szatirikus folyóiratunk, a Tudós Palótz (1803–1804) sem.

A jelzett hiányok – és a nem érintett, a szakkritikára tartozó tartalmi vitapontok – ellenére nagy jelentőségű az a tény, hogy megszületik első részletező és összefoglaló magyar sajtótörténetünk; megjelent első kötete pedig már jelzi a vállalkozás magas színvonalát.

BUZINKAY GÉZA